

SARRA IMEJNU

ilustracje: Julia Naurzalijeva
www.julianau.com

scenariusz, opracowanie tekstów i słowniczka:
Olga Adamowska i Justyna Arabska

redakcja językowa: Jakub Antosz-Rekucki

wstęp i zakończenie: Joanna Bakoń

skład i łamanie: Marcjanna Kubala

Podziękowania za wsparcie i konsultacje dla Shifi Wygoda,
rabina Aviego Baumola i Dariusza Dekierta.

Komiks został zrealizowany dzięki współpracy Fundacji Mifgash i Fundacji Hillel Polska
w ramach realizacji grantu przyznanego przez Stowarzyszenie Żydowski
Instytut Historycznego.

Jest nam niezwykle miło, że możemy oddać w Wasze ręce poniższy komiks, który przypomina o niezwykle ważnej postaci dla społeczności żydowskiej – Sarze Szenirer.

Od jakiegoś czasu chodziła nam po głowie myśl, że należy przypomnieć mieszkańcom Krakowa o odważnej, silnej i pionierskiej w swoim myśleniu Żydówce, dzięki której młode religijne żydowskie kobiety mogły się kształcić, a Szkoły Bejs Jakow stały się jednym z najważniejszych czynników zmieniających status kobiet w świecie chasydyzmu. Komiks okazał się dla nas najlepszym możliwym wyborem – dzięki niemu możemy pokazać, jak mogła wyglądać Sara, a także rzeczywistość, w której żyła.

Mamy nadzieję, że nasza publikacja będzie kolejnym przykładem herstorycznej opowieści, która zasłużyła na liczne opracowania i przywrócenie do głównego kanonu dziejów Żydów w Krakowie.

W tym miejscu dziękujemy wyjątkowym osobom, które przyczyniły się do ostatecznego wyglądu komiksu – rysownicze komiksu – pani Julii Naurzalijevie, która ożywiła Sarę na kolejnych stronach opowieści – a także Joannie Bakoń, która napisała wstęp przybliżający historyczny kontekst życia naszej bohaterki.

Na końcu komiksu znajdziecie słowniczek, do którego odsyłają gwiazdki przy słowach, które mogą okazać się Wam nieznane.

Komiks nie powstałby, gdyby nie wsparcie Stowarzyszenia Żydowski Instytut Historyczny, które przyznało nam grant na jego stworzenie.

Zachęcamy Was do wsparcia dwóch organizacji, których przedstawicielki odpowiadają za powstanie i publikację komiksu:

Hillel Polska | www.hillel.pl
Numer konta: 65 1750 0012 0000 0000 3708 6107
Tytuł: Darowizna na cele statutowe

Fundacja Mifgash | www.mifgash.org.pl
Numer konta: 4112 4045 7511 1100 1060 1345 37
Tytuł: Darowizna na cele statutowe

Życzymy przyjemnej lektury,
Olga, Justyna i Marcjanna

W S T Ę P

**„Lepiej byłoby spalić wszystkie słowa Tory,
aniżeli dać je do ręki kobiecie.”**

Stanowisko rabbiiego Eliezera z II w. pozostało w swojej mocy na prawie dwa millenia, odbierając kobietom możliwość studiowania ksiąg stanowiących fundament ich tradycji czy naukę języka hebrajskiego, zwanego *lojszn kojdesz* – językiem świętym, stojącym w opozycji do jidysz, języka spraw codziennych i przyziemnych.

Sytuacja ta wyraźnie zmienia się wraz z nadejściem pochodzącej z chasydzkiej rodziny Sary Szenirer, szwaczki z Krakowa, która w 1917 zamieniła swój zakład w pierwszą salę lekcyjną szkoły dla ortodoksyjnych dziewcząt. Kulisy początków jej projektu urosły dziś do rangi mitu. Wiemy jednak, że urodzona w lipcu 1883 roku Szenirer od młodych lat borykała się z bolesnym dylematem: z jednej strony odczuwała głód wiedzy i zapął do kształcenia się w obrębie tradycji żydowskiej, z drugiej natomiast jedyną możliwością edukacji za czasów jej młodości było uczestnictwo w spotkaniach niereligijnej młodzieży lub wykładach na temat kultury polskiej, organizowanych przez stowarzyszenia katolickich kobiet.

Niemniej, przyszła założycielka Bejs Jakow ceniła sobie polską kulturę – uczęszczała m.in. na wykłady Potockiego (*O najnowszej literaturze polskiej*), Szymonowskiej (*O szkole*) i dr Panidwańskiej (*O higienie kobiet*), widziała również spektakl *Gody życia* Stanisława Przybyszewskiego¹. W swoich dziennikach Szenirer niejednokrotnie wspomina poczucie wstydu towarzyszące jej w takich miejscach, gdy zastanawiała się, czy przystoi jej jako ortodoksyjnej Żydówce brać udział w gojskich przedsięwzięciach, i z ciężkim sercem marzyła o tym, by pewnego dnia doświadczyć podobnych inicjatyw pośród religijnych Żydówek. Już jako dziecko spotykała się z niezrozumieniem czy wyśmiewaniem ze strony rówieśników, którzy przezywali ją *chasideke**

W momencie wybuchu pierwszej wojny światowej, tropem tysięcy innych galicyjskich Żydów, Szenirer wraz z rodziną przeniosła się do Wiednia. Podczas pobytu tam w jej głowie zaczął formować się plan założenia religijnej szkoły dla dziewcząt. Niezrównaną inspiracją okazały się wykłady rabina Mosesa Dawida Flesha – w swojej biografii² Szenirer ze szczególną mocą wspomina chanukowe spotkanie, na którym autor opowiadał bohaterskie losy Judyty i zachęcał słuchaczki do wzięcia jej za swój przykład, bycia dumnymi ze swego dziedzictwa.

Rabin Flesh był jednocześnie uczniem rabina Samuela Ralpa Hirscha, założyciela niemieckiej neo-ortodoksji* i Realschule – koedukacyjnej szkoły dla religijnej młodzieży, gdzie program łączył przedmioty z zakresu tradycji żydowskiej ze świeckimi – która posłużyła Szenirer za przykład przy tworzeniu Bejs Jakow.

Nazwa projektu Szenirer oznacza „dom Jakuba”, jednocześnie przypominając fonetycznie „Bat Jakow” czyli córka Izraela. Fraza ta odwołuje się do historii exodusu*, kiedy to, według interpretacji Rasziego* zawartej w *Midrasz Rabba**, Bóg przekazał Torę na Górze Synaj w pierwszej kolejności hebrajskim kobietom ze względu na ich oddanie i skrupulatność w wypełnianiu przykazań.

Nie da się nie zauważyć, jak ironiczny wydźwięk opowieść ta przybiera w świetle sytuacji, w jakiej znalazła się Szenirer i jej pokolenie, gdy Tora była kobietom najzwyczajniej niedostępna.

Pierwsza klasa składała się z 25 uczennic, a zajęcia odbywały się popołudniami w zakładzie krawieckim Szenirer. Uczęszczały tam w znacznej mierze córki jej klientów, reprezentujących rozmaite – i, co zaskakujące, często ze sobą skonfliktowane – dynastie chasydzkie. Z krótkiej notki opublikowanej w „Der Jid”, oficjalnym tygodniku Agudy Israel wychodzącym w Warszawie, wynika, że program nauczania Bejs Jakow obejmował początkowo siedem przedmiotów: modlitwy (*dawen*), religię (*religje*), pisanie w jidysz (*jidysz-szrajbn*), historię żydowską (*jidisze geschichte*), opowiadania moralizatorskie przekazujące religijne wartości (*dercejlungen in ortodoksiszen zin*), prace ręczne (*hand-arbetn*) i szycie (*maszin-nejen*).³ Legenda głosi, że gdy Szenirer udawała się w podróże po pobliskich sztetlach, by rozprzestrzeniać ideę Bejs Jakow, była obrzucana kamieniami przez ortodoksyjnych chłopców. Zgodnie z hagiograficznymi relacjami, miała je podnieść i powiedzieć: „na tych skałach zbuduję swoje szkoły”.⁴

Pomimo oporu części społeczności ortodoksyjnej, Szenirer zdobyła przychylność liderów religijnych, w tym błogostawieństwo cadyka* Awrahama Mordechaja Altera. Od momentu fuzji z partią Aguda Israel w 1919 r., ruch rozrósł się do ponad 250 placówek na terenie całej Europy, Ameryki Północnej i Mandatu Brytyjskiego*, zrzeszając ponad 40 tysięcy uczennic.

Przełomem zmieniającym losy zespołu szkół Bejs Jakow była transformacja pierwszej krakowskiej placówki w pełnoprawne seminarium nauczycielskie w 1925 r., co stanowiło kamień milowy procesu instytucjonalizacji projektu Szenirer. Przewodniczący Agudy, Gerszon Friedson, założył i redagował cykliczne pismo „Bejs Jakow Journal” z siedzibą w Łodzi, aby rozprzestrzeniać idee edukacji ortodoksyjnej kobiet.

Niedługo potem powstały pierwsze szkoły zawodowe w Warszawie i Łodzi zwane *Ohel Sara* (hebr. „Namiot Sary”), gdzie młode ortodoksyjne Żydówki mogły poszerzać swoje kompetencje o specjalne kursy, np. z zakresu księgowości. Osiągnąwszy szczyt swojej działalności w latach 30. XX wieku, zespół szkół Bejs Jakow stał się ucieleśnieniem rewolucji w imię tradycji. Absolwentki zdobyły nie tylko dostęp do odbieranego im przez wieki dziedzictwa, ale pewnego stopnia emancypację i niezależność ekonomiczną – w przeciwieństwie do swoich babć realizujących tradycyjny model żydowskiej rodziny, w którym mężczyzna poświęca całe życie na zgłębianiu świętych ksiąg judaizmu, a zadaniem kobiety jest prowadzenie domostwa. Z dumą prezentujemy w tym komiksie czołową przedstawicielkę ortodoksyjnego żydowskiego feminizmu, działaczkę oświatową i społeczną, „Matkę Izraela” – Sarę Szenirer.

Joanna Bakoń

¹ S. Szenirer, Pamiętnik [9 X 1910 r.; 17 X. 1910 r.; 23 II 1911 r.; 16 III 1911 r.] Fragmenty opublikowane w: „Cwiszyn. Pomiędzy”, nr 3-4 (2014): 68-74.

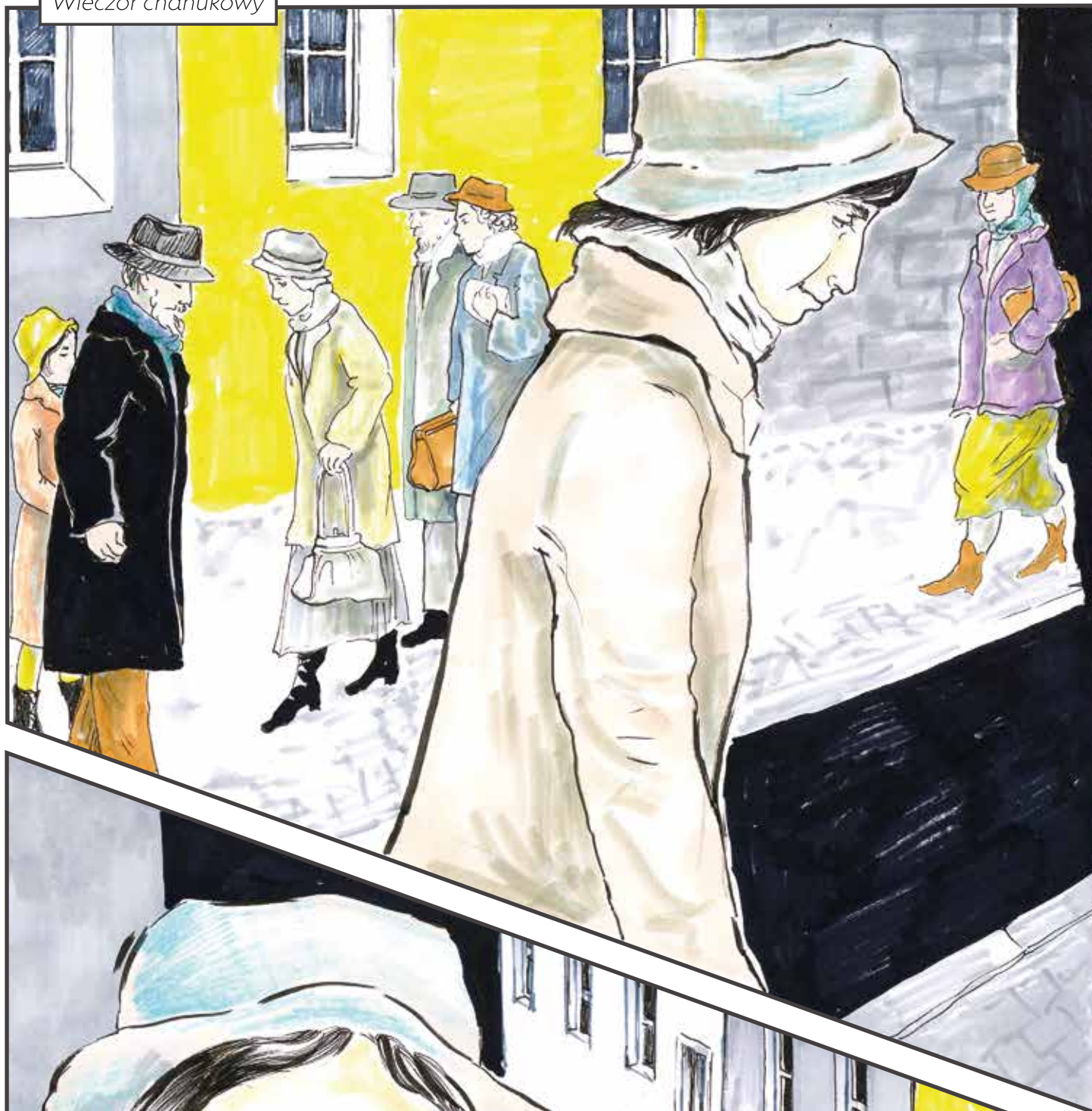
² S. Szenirer, *Bleter fun majn lebn* [jid. „Kartki z mojego życia”] w: Sarah Schenirer and the Bais Yaakov Movement. A Revolution in the Name of Tradition, pod red. Naomi Seidman, s. 244-245.

³ A. Oleszak, „Warsztat krawiecki zmienia się w szkolną klasę” – Sara szenirer i powstanie Bejs Jakow, s. 25-26.

⁴ N. Seidman, Sarah Schenirer and the Bais Yaakov Movement. A Revolution in the Name of Tradition, Littman Library of Jewish Civilization, 2019, s. 5.

W I E D E Ń

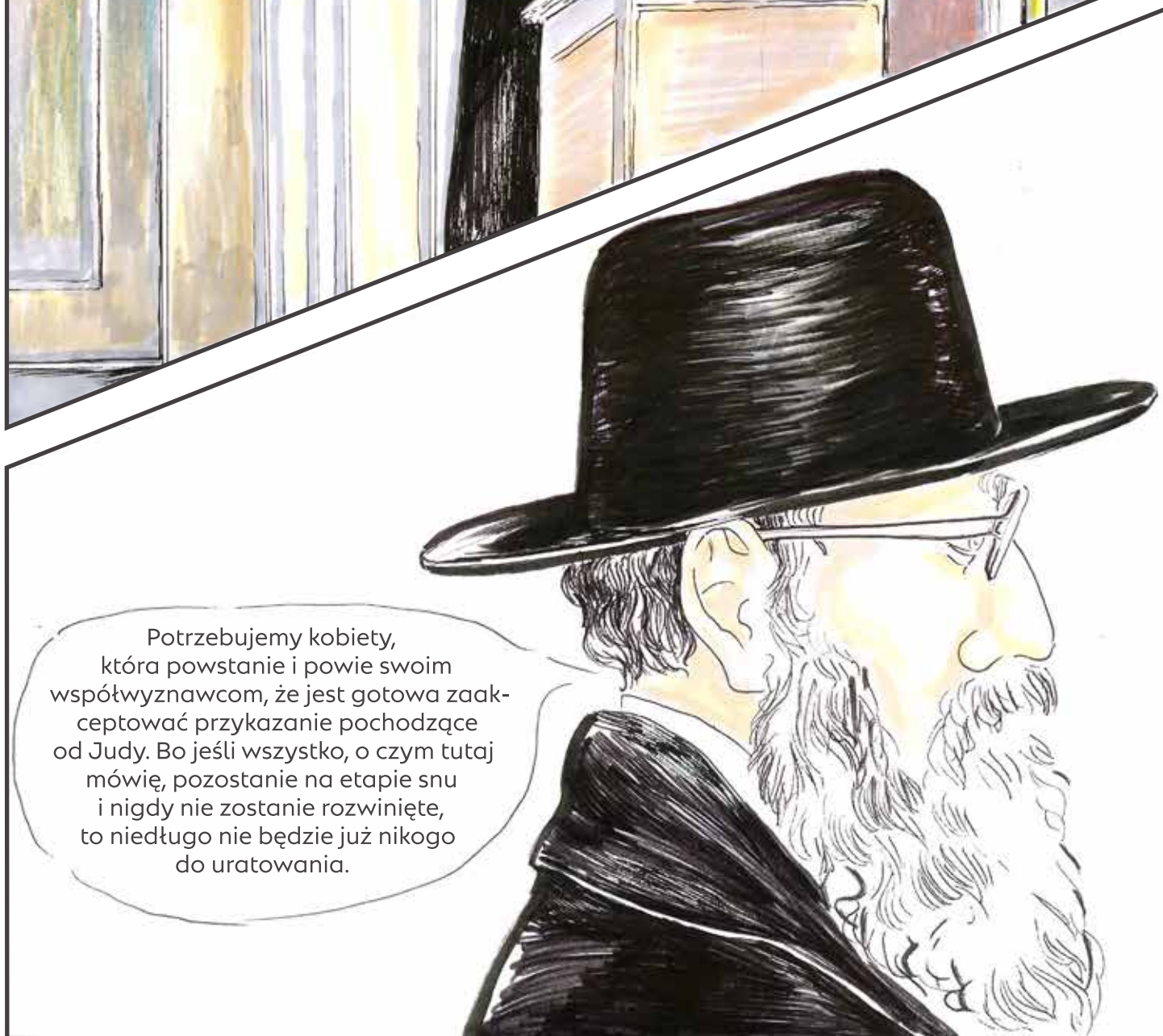

Skoro Judyta była
w stanie pomóc swojemu
ludowi i stanąć w jego obro-
nie tysiące lat temu,
to z pewnością żydowskie
kobiety mogą i powinny robić
to samo!

Potrzebujemy kobiety,
która powstanie i powie swoim
współwyznawcom, że jest gotowa zaak-
ceptować przykazanie pochodzące
od Judy. Bo jeśli wszystko, o czym tutaj
mówię, pozostanie na etapie snu
i nigdy nie zostanie rozwinięte,
to niedługo nie będzie już nikogo
do uratowania.

Sara często przychodziła do synagogi, żeby posłuchać tego, co rabin Flesch miał do powiedzenia na temat roli żydowskich kobiet w judaizmie. W jej głowie zaczął rodzić się plan na stworzenie seminarium dla kobiet w jej rodzinnym Krakowie.

Saro, powodzenia!

Dziękuję za inspirację.

W ortodoksyjnym świecie żydowskim rola kobiety była sprowadzana do *eszet chail**, natomiast chłopcy mieli być biegli w znajomości Tory oraz prawa żydowskiego (*halachy*). Edukacja religijna była więc dostępna tylko dla chłopców, którzy uczyli się w *chederach**, *bejt ha-midraszach** i *jesziwach**. Z powodu praktycznie niemożliwego dostępu do edukacji religijnej, dziewczęta żydowskie były posyłane do świeckich szkół lub uczyły się w domu przy wsparciu prywatnych nauczycieli i nauczycielek. Odsunięcie Żydówek od edukacji religijnej powodowało, że nie miały one porządnego fundamentu do kształtowania swojej tożsamości religijnej oraz narodowej.

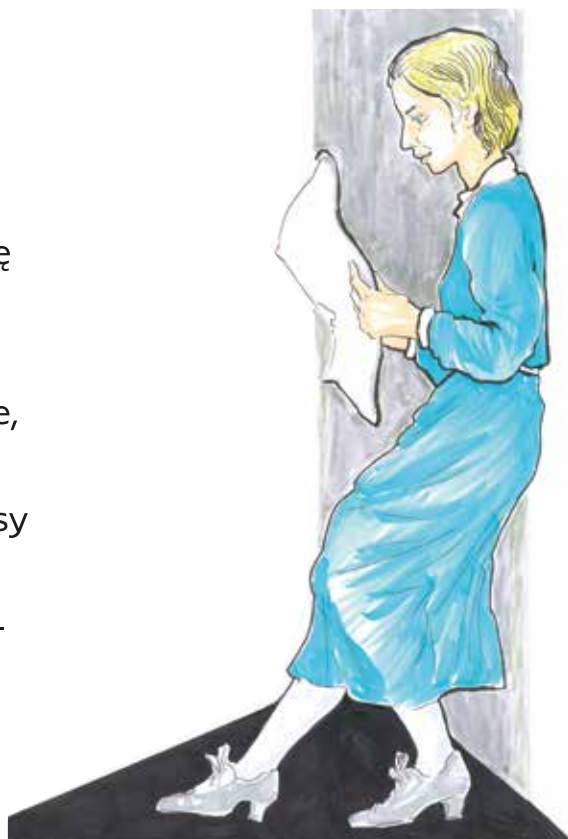
W związku z tym, że żydowskie dziewczęta trafiały głównie do nieżydowskich szkół, miały one łatwiejszy dostęp do nauki języków obcych oraz polskiego (później ułatwiło to kobietom żydowskim ukrywanie się w czasie II wojny światowej po tzw. aryjskiej stronie). Zdecydowanie rzadziej znały język hebrajski, który używany był w celach religijnych, za to posługiwały się językiem jidysz*.

W XVI w. powstała książka *Cene urene*¹ zwana „Biblią dla kobiet”. Jej autorem jest Jakub ben Izaak Aszkenazy z Janowa Lubelskiego. Książka zawiera streszczenia cotygodniowych odczytów Tory*, skrócone komentarze rabinów oraz legendy żydowskie. *Cene urene* skierowana była do odbiorców, którzy nie znali języka hebrajskiego. Kontakt ze świeckim, nieżydowskim światem powodował, że młode Żydówki asymilowały się, odchodząc powoli od żydowskiej tradycji i religii.

Według wielu rabinów nauczanie kobiet prawa żydowskiego i Tory było czymś niedopuszczalnym. Jak można przeczytać w jednym z traktatów Talmudu*:

„Rabin Eliezer mówi: każdy, kto uczy swoją córkę Tory, uczy jej rozwiązłości [*tiflut*].”²

Z czasem jednak zaczęto dostrzegać zagrożenie, jakie płynęło z odseparowania kobiet od ich tradycji. Pojawiły się więc coraz głośniejsze głosy mówiące o potrzebie systemu edukacyjnego, który zapewniałby im również dostęp do przedmiotów religijnych, jednak wciąż obawiano się naruszenia zastanego stanu.

W sierpniu 1919 r. ukazał się artykuł autorstwa Sary Szenirer, w którym pisała ona tak:

Najwyższy czas, aby kobiety żydowskie otworzyły oczy i dostrzegły współczesne zagrożenia czyhające na nasze dzieci, a w szczególności na nasze dziewczęta. [...]

Nie jesteśmy wystarczająco dobrze przygotowani na zmierzenie się z nową rzeczywistością.

Zbyt długo żyliśmy starymi tradycjami i zaniedbaliśmy edukację naszych córek. Nie możemy już dalej ignorować problemu edukacji dziewcząt. Najwyższy czas, aby zająć się tym na poważnie – podjąć zdecydowane kroki i zaprowadzić porządek w istniejącym chaosie.³

¹Tytuł pochodzi z fragmentu Pieśni nad Pieśniami: „Wyjdźcie, córki jerozolimskie, spójrzcie”.

²Sota 20a, r. III, Talmud Babiloński, źródło: <https://www.sefaria.org/Sotah.20a.7?lang=bi&with=all&lang2=en>

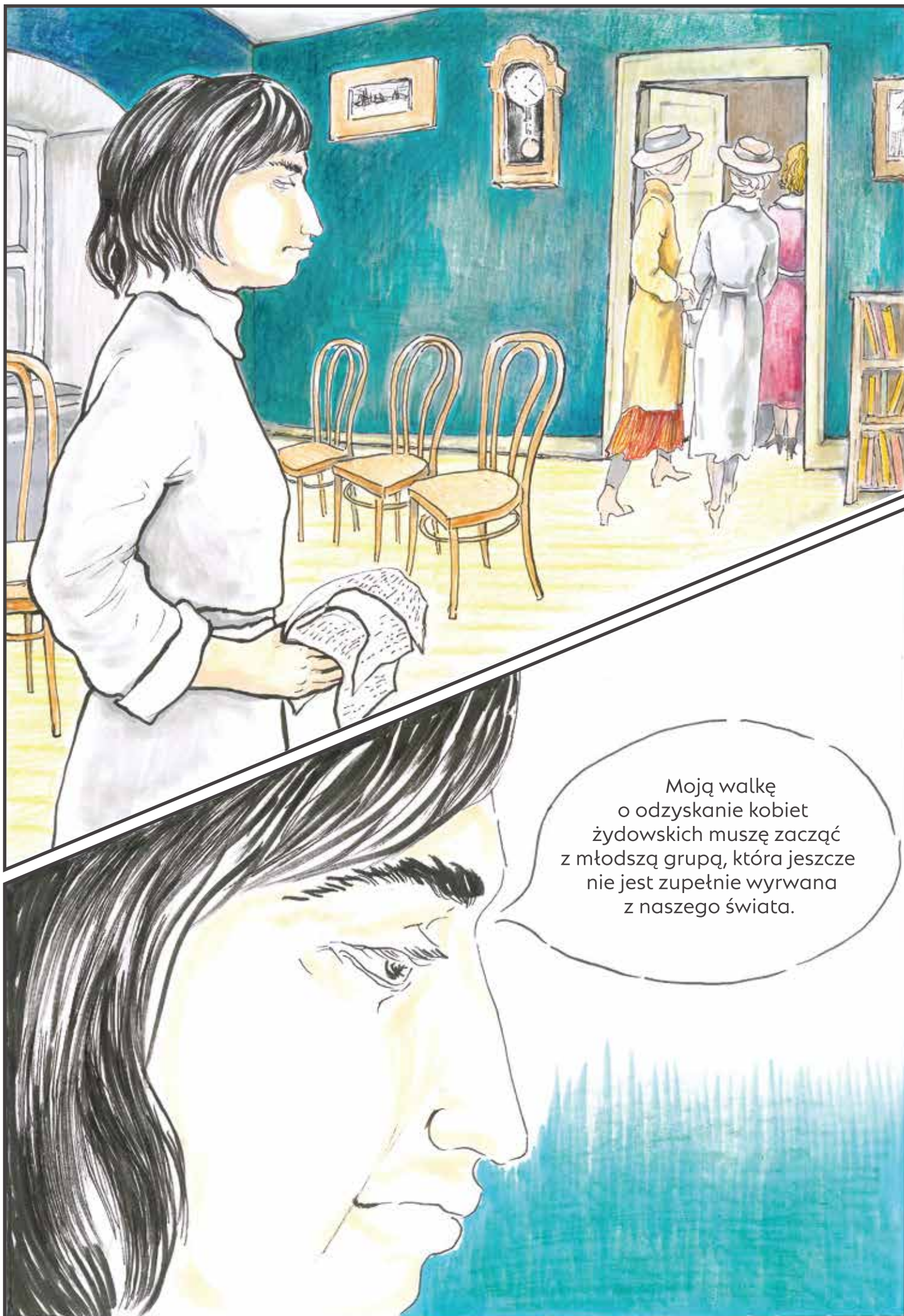
³Za: „Warsztat krawiecki zmienia się w szkolną klasę” – Sara Szenirer i powstanie Bejs Jakow, Agnieszka Oleszak, str. 27, w: „Cwiszyn”, 3/2011.

K R A K Ó W

Sara zaczęła prowadzić spotkania edukacyjne dla ortodoksyjnych kobiet, ale nie zostały one przyjęte z entuzjazmem.

Moją walkę
o odzyskanie kobiet
żydowskich muszę zacząć
z młodszą grupą, która jeszcze
nie jest zupełnie wyrwana
z naszego świata.

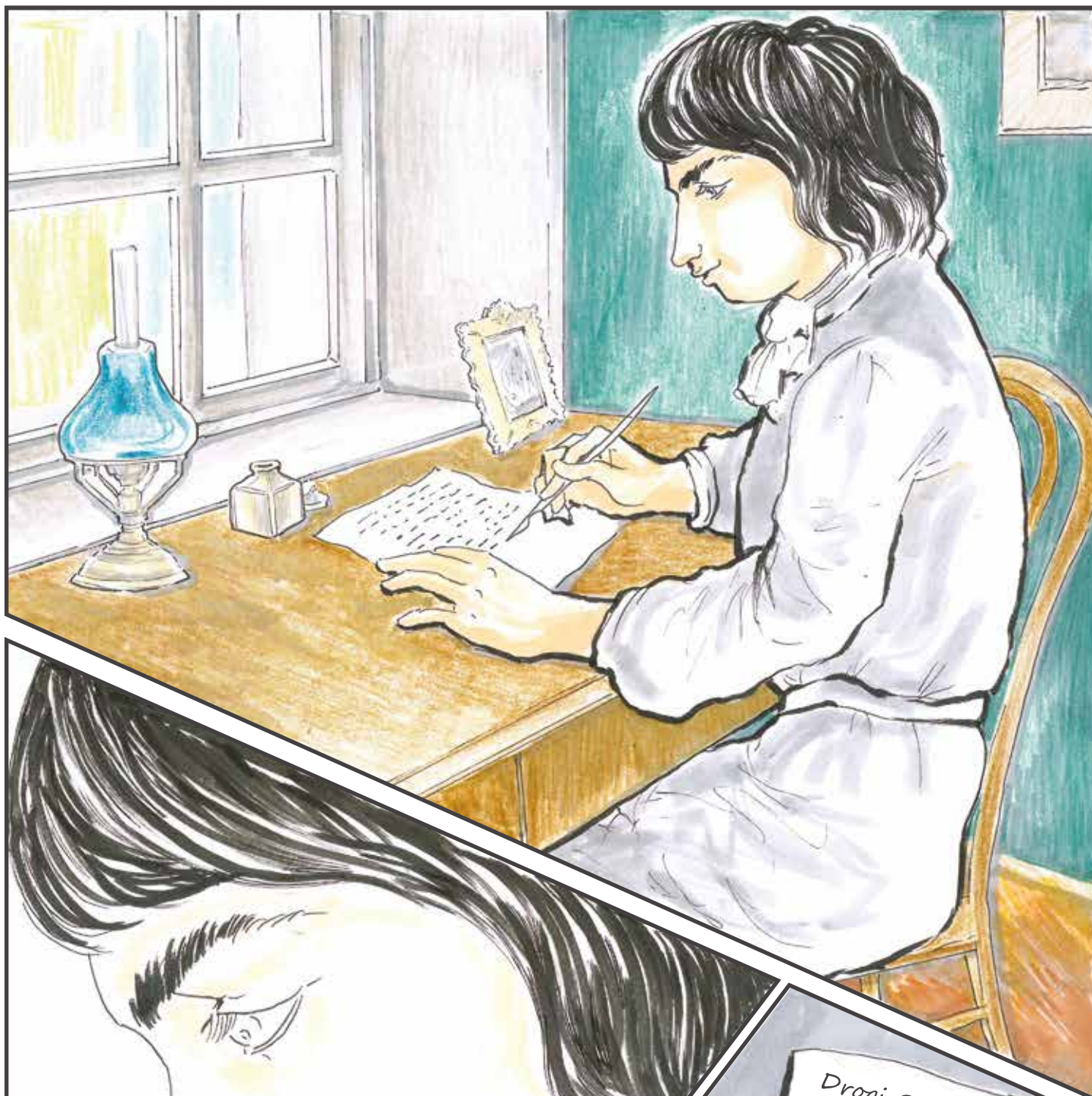

Nasze dziewczyny
potrzebują żydowskiej
religijnej szkoły.

Ja taką szkołę dla
nich stworzę!

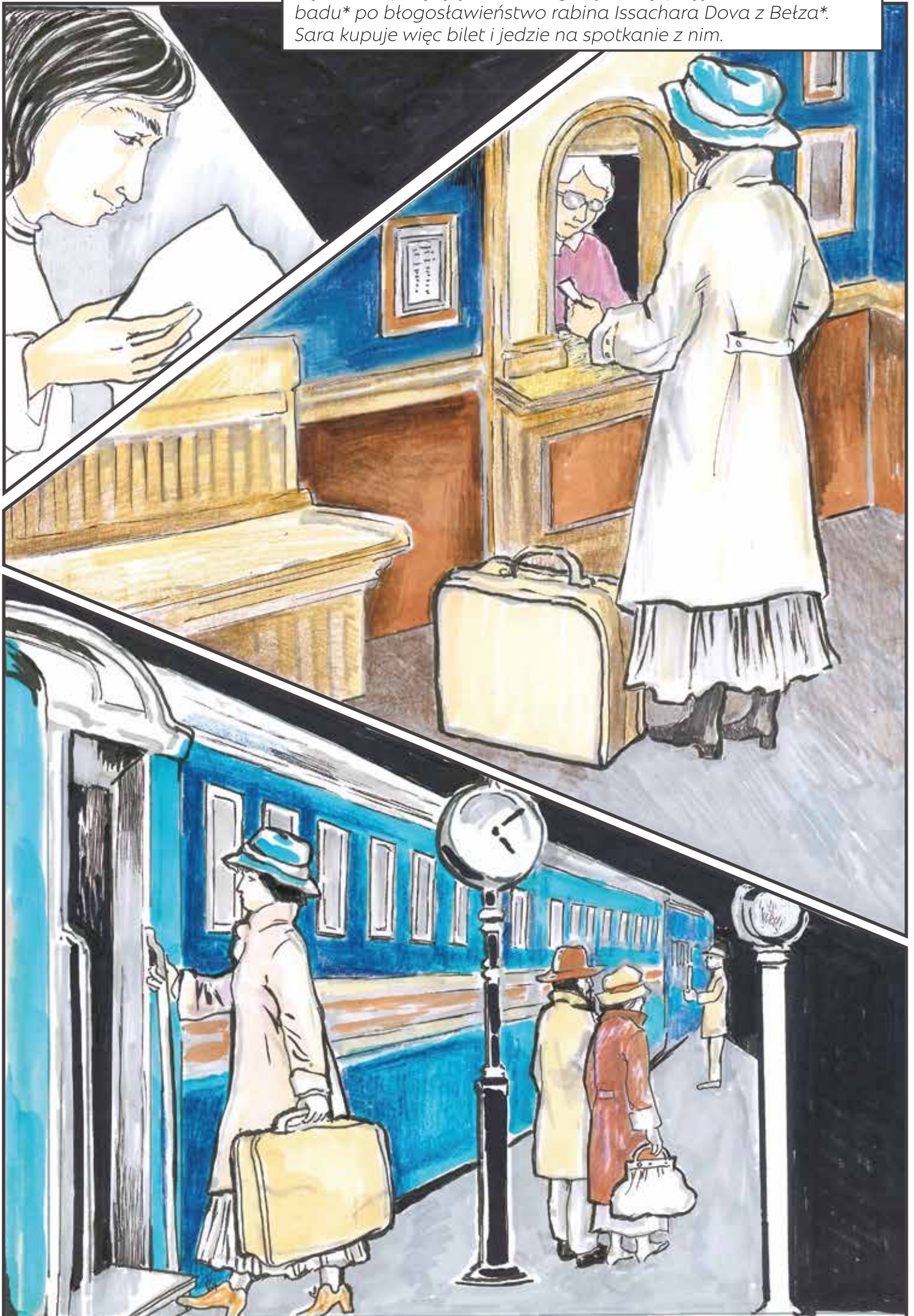

Drogi Szymonie,
od dłuższego czasu
noszę się z myślą,
że musimy walczyć
o nasze dziewczęta!
Nie możemy biernie
przyglądać się temu,
jak odchodzą z naszej
spoteczności.

Dlatego pragnę stworzyć
dla nich miejsce, gdzie
będą mogły się uczyć
naszej tradycji!

Szymon odpisuje jej na list i sugeruje, żeby przyjechała do Marienbadu* po błogostawieństwo rabina Issachara Dova z Betza*. Sara kupuje więc bilet i jedzie na spotkanie z nim.

Rebe, moja siostra
chce uczyć dziewczęta
w duchu jidyszkajt*
i Tory.

*Drogi Szymonie,
od dłuższego czasu
noszę się z myślą,
że musimy walczyć
o nasze dziewczęta!
Nie możemy biernie
przyglądać się temu,
jak odchodzą z naszej
spoleczności.*

*Dlatego pragnę stworzyć
dla nich miejsce, gdzie
będą mogły się uczyć
naszej tradycji!*

Mazel uwrocho!*

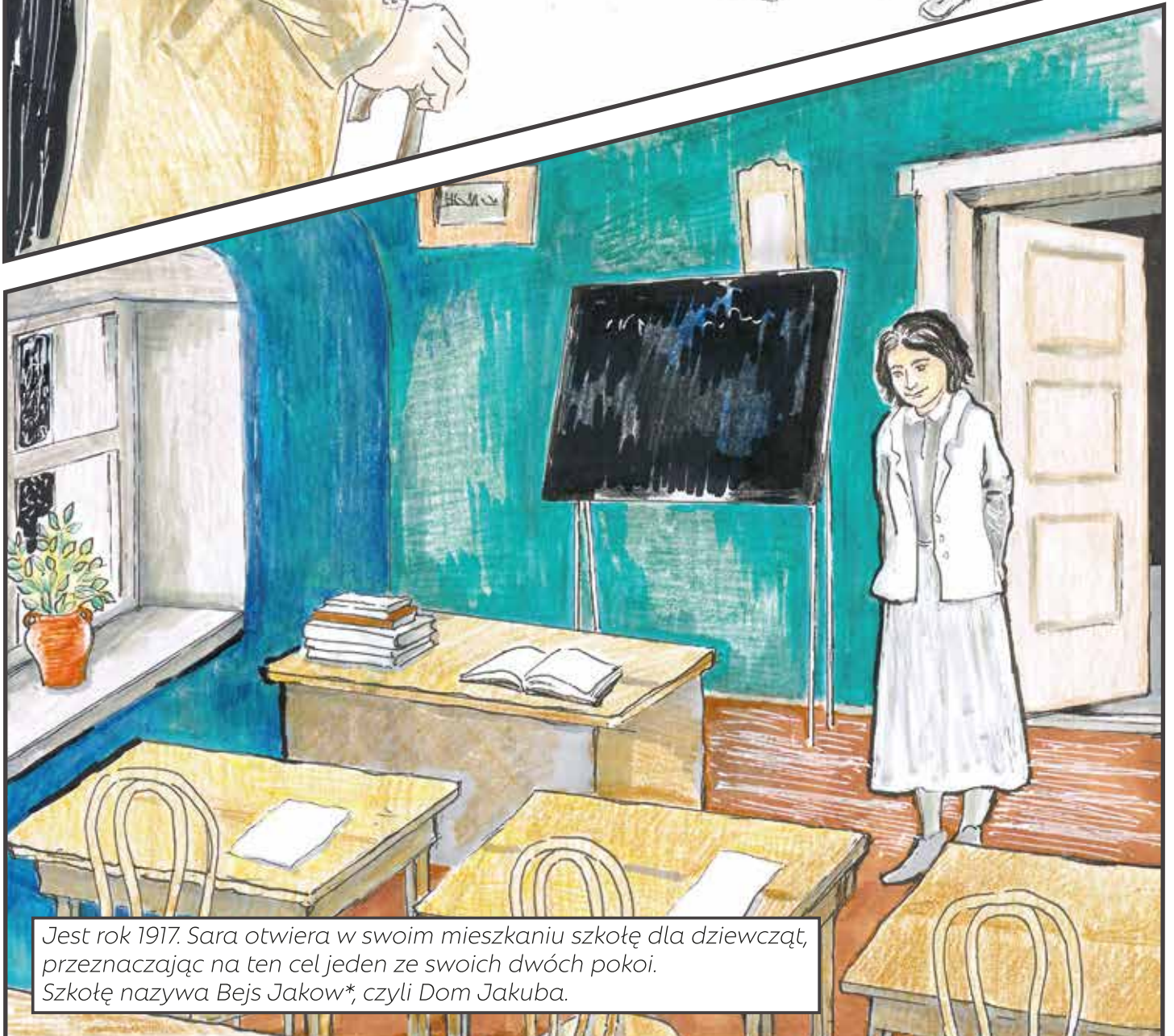
Dziękuję Ci, rebe!
Bądź zdrow!

B E J S

J A K O W

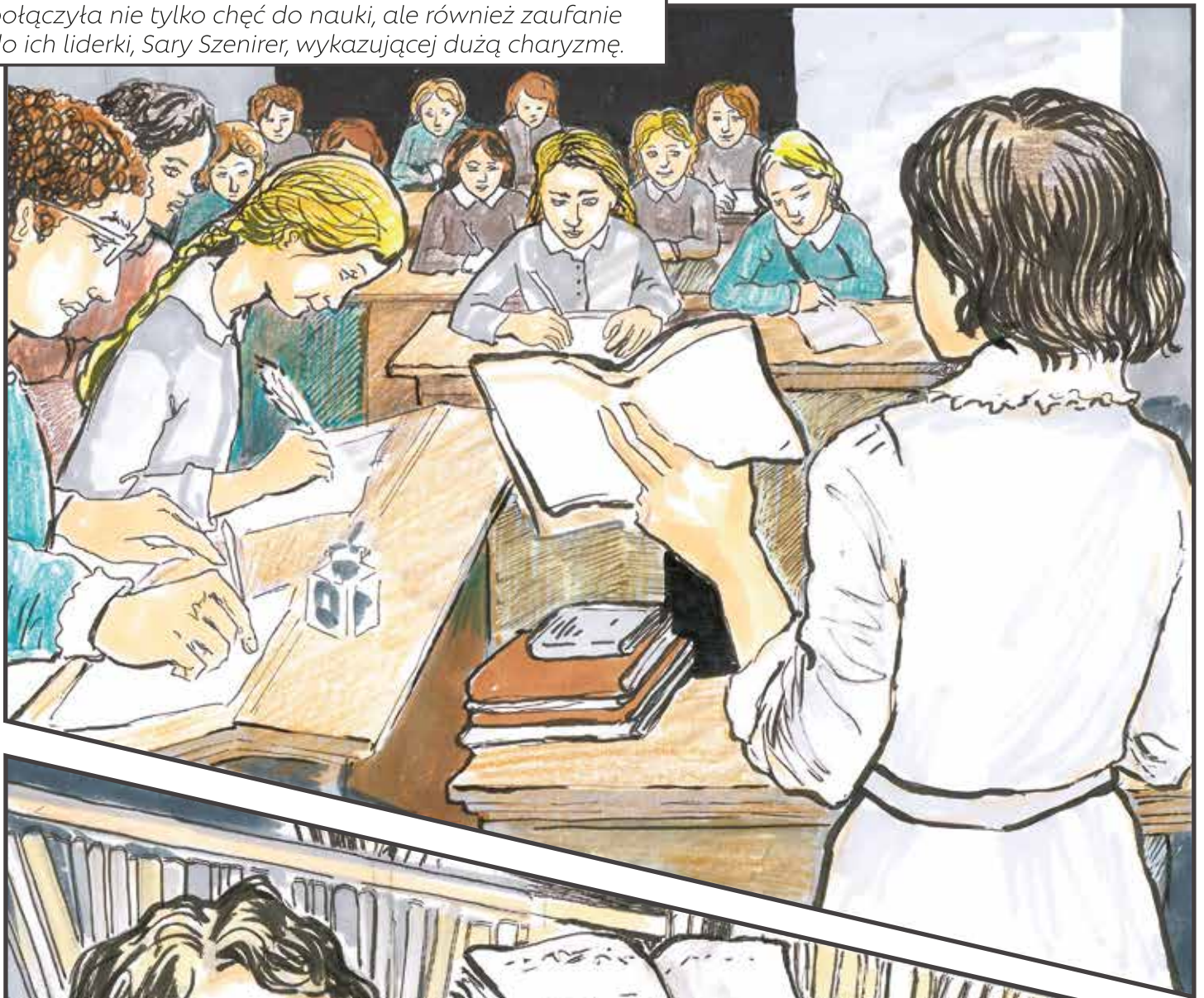
ul. św. Katarzyny 1

Jest rok 1917. Sara otwiera w swoim mieszkaniu szkołę dla dziewcząt, przeznaczając na ten cel jeden ze swoich dwóch pokoi. Szkołę nazywa Bejs Jakow*, czyli Dom Jakuba.

Szkola zaczęła się od 25 dziewcząt w różnym wieku, które połączyła nie tylko chęć do nauki, ale również zaufanie do ich liderki, Sary Szenirer, wykazującej dużą charyzmę.

Sara nazywała swoje uczennice „siostrami”, one ją natomiast Sara Imejnu*. Sara wprowadziła wiele zwyczajów do życia swojej szkoły. Co miesiąc w Rosz Chodesz* chodziła z uczennicami na grób Remu*.

Lecho dojdi likras kalo,
penej szabos nekablo*...

Szomoir
wezochoir bediber
eichod, hiszmioni eil hamejichod,
Adoinoj eichod iszmoj eichod, leszejm
ilsifejres weliszilo*...

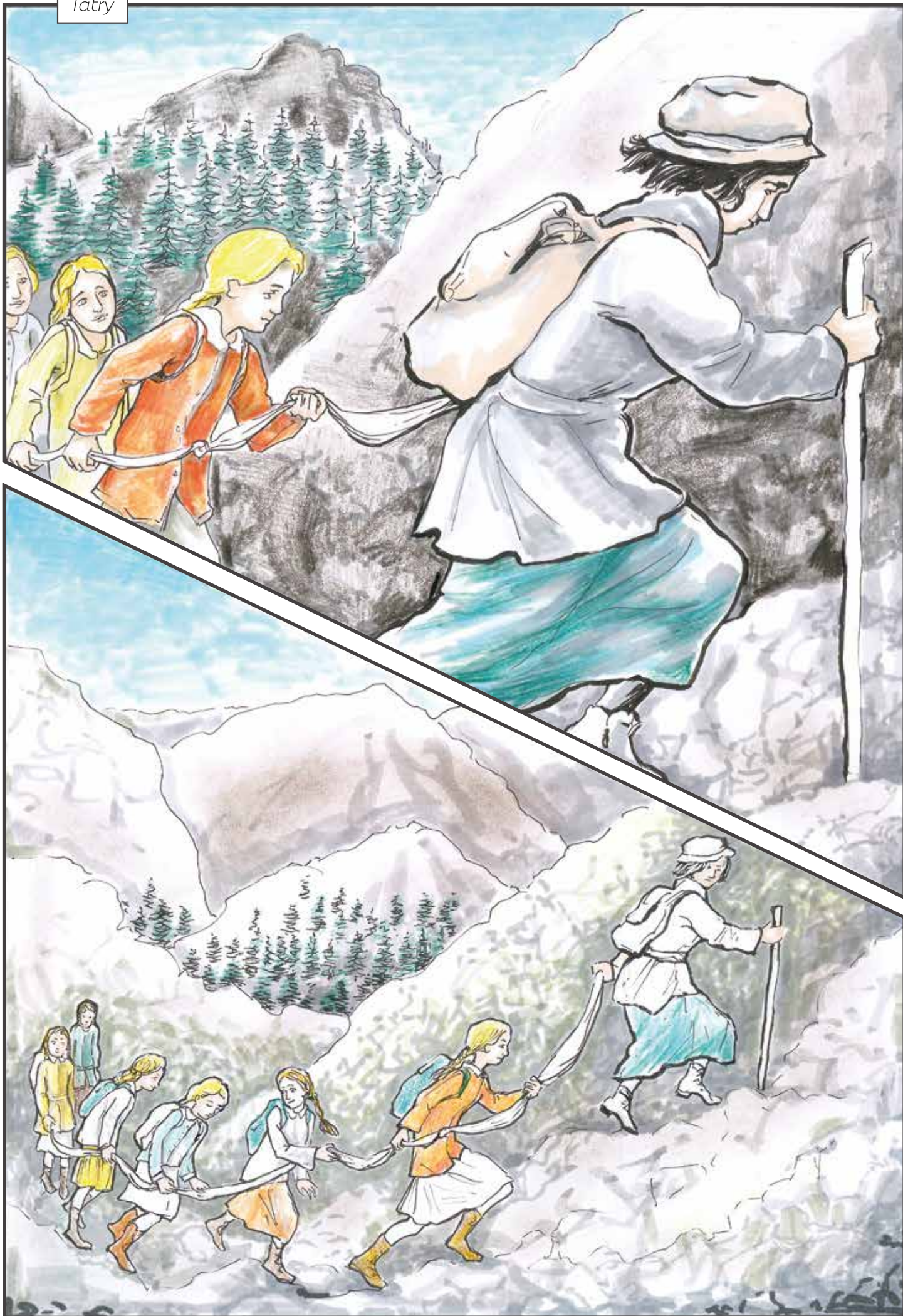
Jeździły również w góry, ponieważ dla Sary wspinaczka była formą religijnego aktu, a majestat gór dowodem na wielkość Haszem*.

Rozpaliliśmy ognisko na Lag BaOimer*, ale zaraz będziemy ruszać, żeby zdążyć przed świtem!

Siostry!
Już wschodzi słońce,
możemy zacząć szachris*!

P R A W A W Y B O R C Z E K O B I E T W P O L S C E

Po I wojnie światowej zaczęto dostrzegać, że młodzież żydowska coraz częściej odchodzi od tradycji i życia religijnego. 28 listopada 1918 r. został podpisany przez Józefa Piłsudskiego Dekret Naczelnika Państwa o ordynacji wyborczej. Na jego mocy Polki otrzymały czynne i bierne prawo wyborcze. W styczniu 1919 r. odbyły się pierwsze wybory, w których głosowały polskie obywatelki. W lutym 1919 r. wprowadzono natomiast obowiązek szkolny dla dzieci (do 14. roku życia), a w czerwcu, po podpisaniu Traktatu Wersalskiego, zagwarantowano mniejszościom narodowym prawo do tego, aby mogły kształcić dzieci we własnej kulturze. Te wszystkie wydarzenia stały się katalizatorem dla powstania sformalizowanej edukacji religijnej dla młodych Żydówek. Zaczęto dostrzegać, że jeśli kobiety są istotne w spajaniu rodziny w duchu żydowskiej tradycji, to muszą się z nią utożsamiać. W tym celu należy im tę tradycję przedstawić i umożliwić naukę w jej duchu.

Żydówki zostały zauważone jako potencjalne wyborczynie przez przywódców organizacji Aguda Israel, która od 1922 r. oficjalnie przejęła szkołę Bejs Jakow. Dowodem na to, że walka na polu edukacji była istotna również ze względów politycznych, jest m.in. artykuł, który ukazał się w tygodniku „Der Jid”¹ w 1919 r.:

Gdyby żydowska kobieta uznała autorytet męża, gdyby zgadzała się z nim, nie musielibyśmy się teraz martwić o religijne szkoły dla dziewcząt. Jednakże obecność licznych partii politycznych oraz niezgoda, jaka panuje między mężem a żoną, zmusza nas [Agudę] do otwarcia tychże szkół pod własnym nadzorem.²

¹ „Der Jid” był oficjalnym tygodnikiem organizacji Aguda Israel.

² Za: „Warsztat krawiecki zmienia się w szkolną klasę” – Sara Szenirer i powstanie Bejs Jakow, Agnieszka Oleszak, str. 28, w: „Cwiszyn”, 3/2011.

B E J S

J A K O W

R O Z W I J A

S I Ę W S I E Ć

S Z K Ó Ł

Nie jesteśmy wystarczająco dobrze przygotowani na zmierzenie się z nową rzeczywistością. Zbyt długo żyliśmy starymi tradycjami i zaniedbaliśmy edukację naszych córek.

Tato, ja chcę chodzić do tej szkoły i uczyć się Tory!

Bejs Jakow szybko zaczęło się rozwijać. W 1923 roku zrzeszało już 7 szkół z ponad tysiącem uczennic, a w 1925 roku było to już 49 szkół.

W roku 1924 Aguda Israel* przejęła system szkół Bejs Jakow. Do 1939 roku Bejs Jakow rozwinęło się w największą sieć szkół religijnych w Polsce, liczącą ponad 260 placówek i blisko 40 tysięcy uczennic.

W 1924 roku Bejs Jakow zaczął wydawać „Bejs Jakow Żurnal” oraz „Kindergortn”, w których drukowano nie tylko artykuły religijne, ale także literaturę pisaną przez kobiety i mężczyzn.

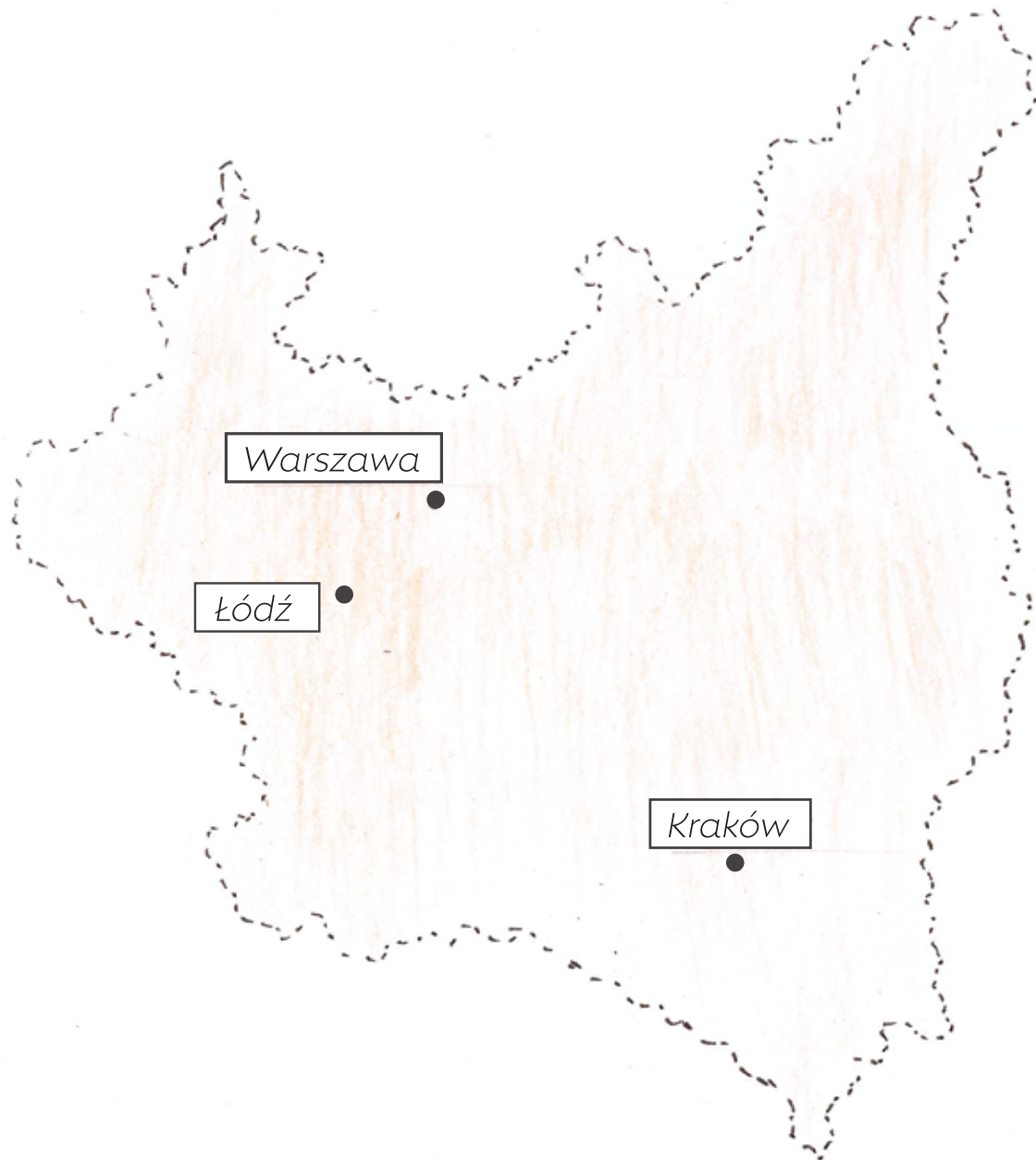
W 1925 roku spełnia się kolejne marzenie Sary – otwarte zostaje Seminarium Nauczycielskie. Z początku nauczycielki były werbowane spośród młodych absolwentek Bejs Jakow, które po krótkich kursach otwierały własne szkoły na prowincji.

ul. Augustańska 30

Polska, 1918-1939

Seminarium Nauczycielskie działało początkowo w formie letnich kursów, a od 1930 roku oferowało dwuletni program kształcenia nauczycielek.

Szkoły znajdowały się m.in. w Krakowie, Warszawie, Łodzi. Nauczano w nich języka polskiego, niemieckiego, literatury, przedmiotów z zakresu pedagogiki i psychologii.

ul. św. Stanisława 10

Ruch Bejs Jakow na początku lat 30. XX w. miał już prawie 200 placówek. W 1931 roku otworzono w Krakowie, w zupełnie nowym budynku, Seminarium Nauczycielskie przy ul. św. Stanisława 10.

Sara zrezygnowała ze stanowiska szefowej ruchu Bejs Jakow w 1933 roku, ale pozostała jego duchową liderką do końca życia.

Jej jedyne zdjęcie pochodzi z podania o dowód tożsamości z 1933 roku. Sara mawiała: „Nie potrzebuję, żeby ktokolwiek pamiętał, jak wyglądam. Chcę, żeby zapamiętali moją wizję.”

EPILOG

Systemy totalitarne XX wieku oraz Zagłada położyły w tragiczny i nieodwracalny sposób kres licznym prądom żydowskiej myśli w Europie. Członkowie młodzieżowych organizacji syjonistycznych (np. Ha-Szomer Ha-Cair*) przeżyli, uciekając m.in. do Mandatu Brytyjskiego*, a ci spośród ich towarzyszy, którym udało się przeżyć piekło Holokaustu, niezwłocznie dołączyli do nich w latach 1946-1948, porzuciwszy Stary Kontynent na zawsze. Lwia część przedstawicieli antysyjonistycznych ruchów społeczno-politycznych, takich jak Bund*, jak i samej w sobie żydowskiej klasy robotniczej, przestała istnieć. Próby powojennej rekonstrukcji często spełzały na niczym lub były uniemożliwiane przez autorytarną hegemonię, czego dowodem była decyzja o samoliquidacji polskiego Bundu w 1948 r. Choć tysiące Żydów pokładało nadzieje na przetrwanie na terenie Związku Radzieckiego, wielu spośród nich zginęło podczas wojny w łagrach lub po jej zakończeniu wskutek antysemitkiej polityki stalinowskiego terroru – taki los podzielili jidyszowi poeci związani z Żydowskim Komitetem Antyfaszystowskim*.

Nie podzieliły go jednak uczennice szkół Bejs Jakow.

Zagłada oznaczała koniec edukacji ortodoksyjnych żydowskich dziewcząt w Europie. Istnieją jednak dokumenty świadczące o heroicznej działalności wychowanek Szenirer w tamtych tragicznych dniach, jak np. tajne lekcje w getcie łódzkim i warszawskim. Postacią szczególnie ważną w Warszawie był dr Hillel Seidman – dziennikarz, działacz Agudy i archiwista Judenratu*, który, przeżywszy getto oraz ośrodek internowania w Vittel, wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie wspierał kontynuację Bejs Jakow. Joseph Fridenson podzielił się również historią uczennic Bejs Jakow organizujących Szabaty i święta żydowskie w Auschwitz, przypominając, jak całe ich setki śpiewały *Maoz cur jeszuati** podczas Chanuki*.

Dwie dekady działalności szkół Bejs Jakow zaowocowały narodzinami nowego modelu życia żydowskiej kobiety, która ze zrozumienia swej religii czerpie siłę nie tylko duchową i intelektualną, ale też społeczną i ekonomiczną. Pomimo upływu ponad stu lat od momentu przemiany warsztatu krawieckiego Szenirer w pierwszą salę lekcyjną, jej projekt nauczania kobiet wydaje się być nadal w procesie tworzenia. Tożsamość ortodoksyjnej Żydówki nie jest ustalona arbitralnie raz na zawsze; jest poddawana ewolucjom i przemianom. Nie jest monolityczna, bliżej jej raczej do spektrum, w obrębie którego możliwe jest negocjowanie warunków swojego życia. O ciągłości tego procesu świadczy zarówno 25 działających dziś placówek Bejs Jakow w Ameryce Północnej oraz 100 w Izraelu, zrzeszających około 15 tysięcy uczennic, jak i aktywne seminaria nauczycielskie w Tel Awiwie i Jerozolimie.

Joanna Bakoń

³J. Friedson, The Bais Yaakov Girls' Schools in Poland (Hebr.) w: Jewish Education and Culture in Europe Between the Two World Wars [Ha-hinuh we-ha-tarbut ha-ivrit be-eiropa bein shtei milchamot ha-olam], pod red. Zevi Scharfstein. Nowy Jork, 1995: 51-82.

S Ł O W N I C Z E K

Aguda Israel (z j. hebr. „Związek Izraela”) – międzynarodowa polityczna organizacja ultraortodoksyjna, założona w 1912 r. Jako partia polityczna działała w wielu krajach, m.in. w Polsce do 1939 r. Współcześnie partie Aguda Israel tworzą w różnych krajach Światową Federację Agudat Israel.

Bejs Jakow (z j. jidysz) – w j. hebr. „Dom Jakuba”, nazwa szkoły założonej przez Sarę Szenirer. **bejt ha-midrasz** (z j. hebr. „dom nauki”) – sala spełniająca funkcję zarówno sali modlitewnej, jak i szkoły (odprawia się w nich modlitwy, żeby uczniowie nie musieli opuszczać miejsca nauki).

bejt ha-midrasz (z j. hebr. „dom nauki”) – sala spełniająca funkcję zarówno sali modlitewnej, jak i szkoły (odprawia się w nich modlitwy, żeby uczniowie nie musieli opuszczać miejsca nauki).

Bund (*Allgemeiner Jidyszer Arbeter Bund in Lite, Pojln un Russland* – z j. jidysz „Powszechny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i w Rosji”) – partia ta powstała w 1897 r. w Wilnie; w swoich założeniach była to partia antysyjonistyczna (przeciwna idei odbudowy państwa żydowskiego na historycznych terenach starożytnego Izraela) oraz antyreligijna (w przeciwieństwie do **Agudy Israel**, traktującej Żydów jako wspólnotę wyznaniową, a nie narodową).

Cadyk (z j. hebr. pobożny, sprawiedliwy) – człowiek sprawiedliwy, przestrzegający zasad moralnych obowiązujących w judaizmie; szczególnie: charyzmatyczny przywódca religijny w chasydyzmie, otaczany najwyższym szacunkiem przez współwyznawców, przypisujących mu moc czynienia cudów. Uważano, że cadyk pośredniczy między Bogiem a ludźmi, ponieważ przez swoją ponadprzeciętną pobożność i siłę woli osiąga stan mistycznej jedności z Bogiem.

Chanuka (z j. hebr. *Chag ha-Orim*, Święto Świąteł) – święto żydowskie trwające osiem dni, począwszy od 25 dnia miesiąca kislew (według kalendarza żydowskiego). Z Chanuką związany jest rytuał zapalania świec, świec lub lampek oliwnych, umieszczonych na specjalnym chanukowym świeczniku – chanukiji. Celem zapalania świec w kolejne wieczory jest rozgłaszanie chanukowego cudu, który miał zdarzyć się w starożytnej Judei w II w. p.n.e. w czasie trwania wojny o wolność religijną między żydowskimi powstańcami – Machabeuszami – a okupującą kraj armią króla syryjskiego Antiocha IV. Usiłował on przemocą narzucać Żydom kulturę hellenistyczną (grecką). Kiedy Machabeusze odzyskali Świątynię Jerozolimską i wznowili w niej rytuał zapalania menor, posłużyło im do tego odnalezione małe naczynie z oliwą wystarczającą zwykle jeden dzień. Tymczasem menora paliła się aż przez osiem dni.

chasyd – przedstawiciel chasydyzmu (z j. hebr. „pobożny, bogobojny”), czyli mistycznego ruchu religijnego w judaizmie.

cheder (z j. hebr. „pokój”) – elementarna szkoła żydowska o charakterze religijnym, do której posyłano chłopców od trzeciego roku życia.

eszet chail (z j. hebr. „kobieta dzielna”) – fragment biblijnej Księgi Przysłów, której autorstwo jest przypisywane Salomonowi; opisuje kobietę dzielną, troszczącą się o swoją rodzinę i dom. Ta część Księgi Przysłów jest śpiewana przez mężów i synów w czasie kolacji szabatowych, aby uczcić ich żony i matki.

exodus – wyjście Żydów z Egiptu

Haszem – jedno z określeń Boga w judaizmie, zastępuje czteroliterowe imię, którego nie wymawia się ze względu na jego świętość.

Ha-Szomer Ha-Cair (z j. hebr. „Młody Strażnik”) – międzynarodowa żydowska organizacja młodzieżowa powstała w 1916 r. w Wiedniu z połączenia organizacji skautowskich działających na terenie Galicji.

Issachar Dov z Bełza (1854-1926) – trzeci z dynastii hasydów z Bełza (obecnie miasteczko we wschodniej części Ukrainy); lider galicyjskich Żydów, uważany za cudotwórcę.

jesziwa (z j. hebr. l.mn. *jesziwot* to „posiedzenie”) – akademie talmudyczne, w których nauki pobierali dawniej nieznanymi żydowskimi studenciami; współcześnie funkcjonują również jesziwy dla kobiet oraz jesziwy koedukacyjne.

jesziwa (z j. hebr. l.mn. *jesziwot* to „posiedzenie”) – akademie talmudyczne, w których nauki pobierali dawniej nieznanymi żydowskimi studenciami; współcześnie funkcjonują również jesziwy dla kobiet oraz jesziwy koedukacyjne.

jidysz (z j. jidysz „żydowski”) – język Żydów aszkenazyjskich (zamieszkujących Europę Środkową i Wschodnią), powstały na pograniczu języka germańsko-słowiańskiego.

jidyszkajt (z j. jidysz „żydowskość”) – życie według zasad judaizmu lub szerzej: tradycyjne życie Żydów w Europie Środkowej i Wschodniej (skupione wokół synagog, zwanych również szulami i wokół gmin żydowskich nazywanych sztetlami; posługiwanie się językiem jidysz).

jidyszkajt (z j. jidysz „żydowskość”) – życie według zasad judaizmu lub szerzej: tradycyjne życie Żydów w Europie Środkowej i Wschodniej (skupione wokół synagog, zwanych również szulami i wokół gmin żydowskich nazywanych sztetlami; posługiwanie się językiem jidysz).

Judenrat – rada żydowska, stojąca na czele gmin. Judenraty tworzone na okupowanych polskich terytoriach w czasie II wojny światowej. Były podstawowym ogniwem wykonawczym poleceń władz niemieckich, do pewnego stopnia kontrolowały też życie społeczne ludności żydowskiej, zwłaszcza po utworzeniu gett.

Kabalat Szabat (z j. hebr. „przyjęcie Szabatu”) – liturgiczna inauguracja Szabatu, rozpoczynająca się w piątek wieczorem przed zachodem słońca (swoją kształt zyskał w XVI w.).

Kol isza (z j. hebr. dosłownie „głos kobiety”) – wg. prawa żydowskiego mężczyźni nie powinni słuchać głosu śpiewającej kobiety, która nie jest ich żoną, matką lub siostrą.

Lag BaOimer (zapis z j. jidysz) – z j. hebr. „trzydziesty trzeci dzień omer”; półświęteczny dzień w połowie okresu liczenia omeru (z j. hebr. „sноп”), który to rozpoczyna się drugiego wieczoru święta Pesach. Lag BaOmer wypada dokładnie 18 dnia miesiąca ijar.

Lecho dojdí... lub Lecha dodi... (z j. hebr. „Pójdź, mój ukochany”) – hymn śpiewany podczas Kabałat Szabat na powitanie nadchodzącego Szabatu, który został ułożony w XVI w. przez Salomona Alkabeca z Safedu. Hymn opisuje Szabat jako narzeczoną przybywającą na swój ślub.

Mandat Brytyjski, Brytyjski Mandat Palestyny – terytorium mandatowe istniejące w latach 1922-1948, utworzone z części terytoriów byłego Imperium Osmańskiego na Bliskim Wschodzie. Obejmował tereny współczesnych państw Jordanii, Izraela oraz Autonomii Palestyńskiej.

Marienbad (z j. niem. Mariańskie Łaźnie) – miasto w Czechach, które do II wojny światowej było znane pod swoją niemiecką nazwą.

Mazel uwrocho – (z j. jidysz) – „szczęście i błogostawieństwo”

Midrasz Rabba (z j. hebr.) – „wielki Midrasz”

neo-ortodoksja – nowoczesna ortodoksja – nurt judaizmu stworzony przez Samsona Raphaela Hirsch we Frankfurcie pod koniec XIX wieku. W USA określa się go czasem jako judaizm centrowy pomiędzy ultraortodoksją a judaizmem reformowanym.

Raszi – akronim z języka hebrajskiego, który oznacza rabina Szlomo ben Icchaka (1040-1105), będącego znanym autorem komentarzy do Biblii hebrajskiej oraz Talmudu; stworzył we Francji ośrodek studiów talmudycznych, a Tora z jego komentarzami była pierwszą książką w języku hebrajskim, która ukazała się drukiem.

Remu – akronim z języka hebrajskiego, który oznacza rabina Mojżesza Isserlesa (1520-1572). Remu był rabinem Kazimierza, synem fundatora tzw. Nowej Synagogi (znanej również jako synagogi Remu) na Kazimierzu (aktualnie dzielnicy Krakowa). Jest autorem tekstu „Mappa” (z j. hebr. „Obrus”), będącego aktualnie częścią dzieła „Szulchan Aruch” (kodeksu prawa żydowskiego ułożonego przez rabina Józefa Karo w XVI w.).

Rosz Chodesz (z j. hebr. głowa [rosz] miesiąca [chodesz]; początek miesiąca) – początek każdego miesiąca księżycowego w kalendarzu żydowskim; wiąże się z nim pomniejsze święto (trwające dzień lub dwa) nowiu księżyca.

Sara Imejnu – (z j. hebr.) nasza Matka lub Matriarchini Sara

szachris (zapis z j. jidysz) – w j. hebr. „świt”; codzienne modlitwy poranne, które odpowiadają porannym ofiarom składanym w Świątyni.

Szomoir wezochoir... lub Szamor wezachor... – fragment hymnu „Lecha Dodi”.

Talmud (z j. hebr. „studiowanie”, „nauka”) – zawiera komentarze do Tory, rabiniczne dyskusje, wskazania moralne i przypowieści; jest najważniejszym opracowaniem ustnej Tory, spisany w formie komentarzy.

Tora (z j. hebr. „nauka”) – Pięcioksiąg Mojżesza (Księga Rodzaju, Księga Wyjścia, Księga Kapłańska, Księga Liczb, Księga Powtórzonego Prawa) zwany również Chumaszem; Tora jest częścią tzw. Biblii hebrajskiej, składającej się z 24 ksiąg.

Żydowski Komitet Antyfaszystowski – organizacja społeczna utworzona w Związku Radzieckim w 1942 przez NKWD, skupiająca przedstawicieli radzieckiej inteligencji żydowskiej i mająca na celu pozyskanie poparcia diaspory żydowskiej (głównie w Stanach Zjednoczonych) dla wojny prowadzonej przez ZSRR z nazistowskimi Niemcami.

źródła: Wikipedia.pl, Wirtualny Sztetl, Polin.pl,

A. Unterman, Encyklopedia tradycji i legend żydowskich. tłum. O. Zienkiewicz, Warszawa 2000

BIBLIOGRAFIA

The Bais Yaakov Project, <https://thebaisyaakovproject.religion.utoronto.ca/> [dostęp 20.04.2021], cyfrowe archiwum Bejs Jakow.

Pieśni nad Pieśniami, Biblia Tysiąclecia

J. Friedson, *The Bais Yaakov Girls' Schools in Poland* (Hebr.) w: *Jewish Education and Culture in Europe Between the Two World Wars* [*Ha-hinuh we-ha-tarbut ha-iwrit be-eiropa bein shtei milchamot ha-olam*], pod red. Zevi Scharfstein, School and Life, 1995.

L. G. Klein, *Sarah Schenirer and Innovative Change: The Myths and Facts*, <https://www.thelehrhaus.com/> [dostęp 12.04.2021].

A. Oleszak, „Warsztat krawiecki zmienia się w szkolną klasę” – Sara Szenirer i powstanie Bejs Jakow, w: „Cwiszyn”, 3/2011.

N. Seidman, *Legitimizing the Revolution: Sarah Schenirer and the Rhetoric of Torah Study for Girls*, w: *New Directions in the History of the Jews in the Polish Lands*, pod red. A. Polonsky, H. Węgrzynek, A. Żbikowski, Academic Studies Press, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, 2018.

N. Seidman, *Sarah Schenirer and the Bais Yaakov Movement. A Revolution in the Name of Tradition*, Littman Library of Jewish Civilization, 2019.

S. Szenirer, *Bleter fun majn lebn* [jid. “Kartki z mojego życia”] w: *Sarah Schenirer and the Bais Yaakov Movement. A Revolution in the Name of Tradition*, pod red. Naomi Seidman, Littman Library of Jewish Civilization, 2019.

S. Szenirer, *Pamiętnik* [9 X 1910 r.; 17 X. 1910 r.; 23 II 1911 r.; 16 III 1911 r.] Fragmenty opublikowane w: „Cwiszyn”, nr 3-4 (2014).

Sota 20a, r. III, Talmud Babiloński, dostępne online: <https://www.sefaria.org/Sotah.20a.7?lang=bi&with=all&lang2=en> [dostęp 20.04.2021].

M. Wodziński, *Kobiety*, w: *Chasydyzm. Wszystko, co najważniejsze*, Wydawnictwo Austeria, 2019.

A. Unterman, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*. tłum. O. Zienkiewicz, Warszawa 2000.

Do opracowania słowniczka posłużyły również portale: Polin.pl, Wikipedia.pl, Wirtualny Sztetl.